

Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка

НН Інститут Педагогіки і психології

Кафедра психології

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Навчально-
наукового Інституту
педагогіки і психології

проф. С.М. Кондратюк
«28» серпня 2020 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПСИХОЛОГІЯ ЗРІЛОСТІ**

(назва навчальної дисципліни)

галузь знань **05 Соціальні та поведінкові науки**
(шифр і назва галузі знань)

спеціальність **053 Психологія**
(шифр і назва)

Освітньо-професійна програма **Психологія другого
(магістерського) рівня вищої освіти**

Мова навчання українська

Погоджено науково-методичною комісією
НН інституту педагогіки і психології

"28"серпня 2020 р

Голова Тарасова Т.Б. к. психол. н, доцент
(ПІБ, науковий ступінь, вч. звання)

Суми - 2020

Розробники:

Пухно С. В., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри психології
Протокол № 1 від «27» серпня 2020 р.

Завідувач кафедри

Кузікова С.Б., д. психол. н., професор
ПІБ, науковий ступінь, вчене звання

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Магістр	вибіркова	
		Рік підготовки:	
		6-й	
		Семестр	
		2-й	
		Лекції	
		22 год.	
		Практичні, семінарські	
		26 год.	
		Лабораторні	
		год.	
		Самостійна робота	
		100 год.	
		Консультації	
		2 год.	
Загальна кількість годин – 150		Вид контролю: залік	

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Психологія зрілості» є складовою вибіркового компоненту «Освітньо-професійної програми Психологія Другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки».

Метою вивчення дисципліни є забезпечення професійної підготовки майбутніх психологів у галузі проблем психології людини зрілого віку, а саме, – на основі базових знань виокремлювати, систематизовувати, прогнозувати та розв’язувати актуальні психологічні проблеми дорослої особистості; розвивати психологічну спостережливість, творчий підхід до рішення конкретних завдань професійної діяльності психолога; виховувати професійно значущі якості особистості.

Основні **завдання** вивчення дисципліни наступні:

- набуття теоретичних знань сучасної вікової психології, зокрема, – психології людини зрілого віку, опанування професійною термінологією;
- оволодіння знаннями щодо проблематики вікових криз періоду дорослості, їх чинників, особливостей проходження та наслідків;
- формування вмінь аналітично працювати з різними науковими джерелами з теоретичних та прикладних проблем вікової психології, зокрема, – психології людини зрілого віку, з метою їх адаптації до потреб практики;
- набуття вмінь ідентифікувати значущі психологічні проблеми, чинники та тенденції становлення і розвитку дорослої особистості різного віку;
- формування вмінь організації психологічного дослідження та проведення діагностичної роботи з метою реалізації завдань професійної діяльності практичного психолога;
- набуття вмінь організовувати і проводити просвітницькі заходи з актуальних психологічних проблем людей зрілого віку з метою формування психологічної компетентності у представників різних вікових періодів;
- набуття вмінь добирати інформацію, методики і техніки роботи з урахуванням специфіки цільової аудиторії;
- формування та розвиток комунікативних навичок конструктивної взаємодії;
- формування внутрішньої професійної мотивації та норм професійної етики у фаховій діяльності практичного психолога.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Навчальна дисципліна «Психологія зрілості» тісно пов’язана із таким дисциплінами, як «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Соціальна психологія з практикумом», «Історія психології», «Психодіагностика», «Життєві кризи особистості». Система знань загальних закономірностей і вікових особливостей формування та розвитку особистості людини, специфіки соціальної взаємодії, методів психологічного дослідження, забезпечують оволодіння студентами знаннями та уміннями з дисципліни «Психологія зрілості», здатність майбутніх психологів ефективно розв’язувати завдання професійної діяльності.

3. Результати навчання за дисципліною

РН 1. Знати основні концепції, теорії та методи дослідження сучасної вікової психології, вміти працювати з різними науковими джерелами з теоретичних та прикладних проблем психології людей зрілого віку та аналізувати отриману інформацію з метою реалізації практичних завдань професійної діяльності.

РН 2. Володіти знаннями методів та організації і проведення наукового дослідження та вміти працювати з психодіагностичним інструментарієм з метою реалізації завдань професійної діяльності практичного психолога.

РН 3. Знати специфіку вікових криз періоду дорослості, їх чинників, особливостей проходження, наслідків з метою надання психологічної допомоги населенню, організовувати і проводити просвітницькі заходи з метою формування психологічної компетентності представників різних вікових періодів.

РН 4. Володіти комунікативними навичками конструктивної взаємодії; нормами професійної етики у фаховій діяльності практичного психолога.

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Шкала ЄКТС	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
А	Навчальна діяльність високої якості та відповідає всім вимогам, теоретичний зміст курсу засвоєно повністю, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом сформовані на високому рівні, всі передбачені програмою навчальні завдання виконані в повному обсязі. Вільне формулювання висновків та узагальнень, самостійне застосування знань в конкретних ситуаціях.
В	Навчальна діяльність високої якості, відповідає всім основним вимогам, теоретичний зміст курсу освоєно повністю, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, всі передбачені програмою навчання навчальні завдання виконані, якість виконання більшості з них оцінено числом балів, близьким до максимального
С	Навчальна діяльність якісна та відповідає більшості вимог, теоретичний зміст курсу освоєно повністю, деякі практичні навички роботи з освоєним матеріалом сформовані недостатньо, всі передбачені програмою навчання навчальні завдання виконані, якість виконання жодного з них не оцінено мінімальним числом балів, деякі з виконаних завдань, можливо, містять помилки
Д	Навчальна діяльність якісна та відповідає основним вимогам, теоретичний зміст курсу освоєно частково, але недоліки несуттєві, необхідні практичні навички роботи з

	освоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань виконано, деякі види завдань виконані з помилками
E	Навчальна діяльність не відповідає більшості вимог, теоретичний зміст курсу освоєно частково, певні практичні навички не сформовані, багато навчальних завдань, що передбачені програмою навчання, не виконані, або якість виконання деяких з них оцінено числом балів, близьким до мінімального
F	Навчальна діяльність низької якості, не відповідає основним вимогам, теоретичний зміст курсу освоєно частково, необхідні практичні навички не сформовані, більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконано, або якість їх виконання оцінено числом балів, близьким до мінімального; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості оволодіння навчальною дисципліною
FX	Навчальна діяльність низької якості, не відповідає вимогам, теоретичний зміст курсу не засвоєно, необхідні практичні навички не сформовано, всі виконані навчальні завдання містять суттєві помилки, додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не призведе до будь-якого значимого підвищення якості оволодіння навчальною дисципліною

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90 – 100	A	відмінно
82 - 89	B	добре
74 - 81	C	
64 - 73	D	задовільно
60 - 63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль											Разом	Сума
РОЗДІЛ 1		РОЗДІЛ 2					РОЗДІЛ 3					
Т. 1.1.	Т. 1.2.	Т 2.1	Т 2.2	Т 2.3	Т 2.4	Т 2.5	Т 3.1	Т 3.2	Т 3.3	Т 3.4		100
Поточний контроль												
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	55	
Контроль самостійної роботи												
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5	45	

5. Засоби діагностики результатів навчання

Поточний та підсумковий контроль проводяться відповідно до вимог Положення "Про порядок оцінювання знань студентів у Європейській кредитно-трансферній системі (ЄКТС) організації освітнього процесу", затвердженого вченою Радою СумДПУ ім. А.С.Макаренка (протокол №7 від 23.02.2015). Для поточного контролю застосовуються наступні методи:

- методи усного контролю: індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда (опитування на практичних заняттях: обговорення теоретичних питань, виконання та аналіз результатів психодіагностичних методик; розв'язання задач і вирішення проблемних ситуацій репродуктивного, конструктивного і творчого рівнів);
 - методи письмового контролю: тестові завдання; контроль виконання практичних завдань – лабораторного практикуму (проведення психодіагностичних методик та самоаналіз); контроль виконання завдань самостійної письмової роботи з проблемних питань дисципліни з експериментальною частиною та презентацією результатів авторського дослідження;
 - методи самоконтролю: самоаналіз, самооцінка.
- Підсумковий контроль – залік.

6. Програма навчальної дисципліни

6.1. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Теоретичні основи психологічного аналізу розвитку дорослої людини.

Тема 1.1. Сучасні наукові підходи дослідження психології зрілості.

Поняття «дорослість» в психології, основні характеристики та періодизація дорослого віку людини. Поняття «зрілість» в психології та співвідношення цього поняття з поняттям «дорослість». Проблема періодизації періодів зрілості. Огляд класифікації періодів зрілості (Б.Г. Ананьєв, Е. Еріксон). Історичний характер періодизації зрілого віку. Проблема критеріїв періодизації розвитку зрілої особистості. Психологічні ознаки дорослої людини. Багатомірність, суперечливість і гетерохронність досягнень дорослих людей у різних сферах. Кризові явища в психічному розвитку дорослої людини, фактори, що їх зумовлюють, особливості проходження та наслідки.

Тема 1.2. Зрілість як психологічна характеристика людини: зрілість і дорослість

Поняття «зрілість» в психологічних дослідженнях розвитку дорослої особистості (А. Адлер, Б. Ананьєв, О.О. Бодалев, Л. Гоулд, А.О. Деркач, Дж. Ловінгер, Г. Оллпорт, В. Слободчиков, Е. Еріксон, А.А. Реан та ін.). Критерії зрілості в дослідженнях Г. Гінзберг, В.І. Слободчикова, Д. Перлз, О.О. Бодалева, Л.В. Каменєвої, Л.М. Мітіної, В.О. Татенко та ін. Характеристика зрілості особистості в дослідженнях В.Ф. Моргуна. Дорослість і зрілість: співвідношення понять. Ознаки психологічної зрілості людини. Специфіка розвитку особистості в дорослому віці. Процес самопроектування особистості (самовизначення, самовираження та самореалізація). Соціально-психологічні механізми і вектори розвитку дорослої людини. Поняття «акме». Акмеологія як наука, що вивчає феноменологію, закономірності, механізми та способи розвитку людини у процесі становлення її зрілості. Досягнення «акме» у дорослому віці.

Розділ 2. Психологічні особливості розвитку людини періоду зрілості

Тема 2.1. Теорії періодизації психічного розвитку дорослої людини в сучасній психології

Теорії вікової періодизації дорослості (Е. Еріксон, Р. Хейвігхертс, Р. Гоулд, Дж. Ловінгер, Р. Кеган, Б.Г. Ананьєв, Б.С. Братусь, Е.Ф. Зеер, В.І. Слободчиков, В.Ф. Могрун та інші). Вікова періодизація періоду зрілості Д.Б. Бромлей, Е. Еріксона, Д. Левінсона, В.В. Бунака, В.І. Слободчикова, О.Г. Лідерс, Ш.Бюллер, Ж. Годфруа, Г. Крайга та ін. Особливості психічного розвитку людини періоду дорослості та їх основні характеристики.

Тема 2.2. Психологічні особливості періоду ранньої зрілості

Рання зрілість: досягнення особистісної ідентичності, продуктивність діяльності, побудова системи нових міжособистісних стосунків у професійній та сімейній сферах. Ціннісно-смилова, когнітивно-афективна і конативно-регулятивна сфери особистісного розвитку людини цього періоду. Основні особистісні новоутворення. Індивідуальне, родинне і професійне «Я» дорослої людини цього періоду, їх роль та значення в житті людини.

Тема 2.3. Психологічні особливості періоду середньої зрілості

Середня зрілість. Психофізіологічні особливості. Ціннісно-смилова, когнітивно-афективна і конативно-регулятивна сфери людини цього періоду життя. Основні особистісні новоутворення. Особливості структури «Я-концепції» на етапі середньої зрілості. Психосоціальний розвиток людини. Середня зрілість як період творчих та професійних досягнень, прагнення передати знання наступникам.

Тема 2.4. Психологічні особливості періоду пізньої зрілості

Пізня зрілість. Психофізіологічні особливості цього періоду життя людини. Ціннісно-смилова, когнітивно-афективна і конативно-регулятивна сфери особистості періоду пізньої зрілості. Основні новоутворення. Особливості структури «Я-концепції». Різноманітність діяльності і всіх форм соціальної активності, їх значення для особистості. Досягнення найбільшої продуктивності праці. Роль та значення в житті людини цього періоду життя родини та родинних зв'язків.

Тема 2.5. Психологічні особливості старості

Основні напрямки теоретико-емпіричних досліджень періоду старості: М.Д. Александрова, Б.Г. Ананьев, Л.І. Анциферова, Г.Д. Бердишев, К. Висьневська-Рошковська, Дж. Курцмен, О.Г. Лідерс, О.В. Нагорний, О.Ф. Рибалко та ін. Періодизація старіння і старості. Теорії старіння. Основні механізми старіння. Проблеми особистісного розвитку в період похилого віку і старості. Проблеми особистісних змін у старості, духовного розвитку, особливості життєвого шляху людей похилого віку. Проблеми ідентифікації людей похилого віку, установок. Особливості ціннісних орієнтацій особистості у похилому віці. Особливості когнітивної сфери. Психопатологічні аспекти старіння. Соціальні проблеми старіння та старості. Соціально-психологічні контакти у похилому віці, у сім'ї, будинках-інтернатах.

Розділ 3. Психологічні проблеми людини зрілого віку

Тема 3.1. Поняття «вікова криза» в психології.

Вікова криза як перехідний період між віковими етапами життя, необхідний і закономірний етап розвитку особистості, їх прояви та наслідки. Нормативні (кризи становлення особистості) і ненормативні кризи життя,

шляхи можливої допомоги людині. Погляди вчених на виникнення, проходження та наслідки вікових криз (З. Фрейд, Е. Еріксон, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.В. Запорожець, Т. М. Татенко, Р. А. Ахметов та ін.).

Тема 3.2. Кризи дорослості: специфіка і психологічні особливості

Становлення зрілої особистості і життєві кризи особистості. Види і чинники життєвих криз. Критерії класифікації криз дорослості: вікові, діяльнісні, результативні, часові та ін. Психологічний аналіз криз дорослості на різних етапах онтогенезу дорослої людини. Криза ранньої дорослості як перша нормативна криза віку дорослості. Криза 30 років, пов'язана з корекцією життєвих планів. Криза «середини життя». Криза похилого віку (криза «Я – інтеграції»). Основні психологічні умови подолання та запобігання травмуючи наслідків криз особистості.

Тема 3.3. Гендерні аспекти дорослості

Гендерна диференціація людини зрілого віку. Основні гендерні характеристики дорослої людини. Гендерні установки, стереотипи, гендерна роль. Особливості гендерної соціалізації дорослої людини. Специфічні гендерні проблеми чоловіків і жінок зрілого віку у сучасному суспільстві. Гендерна самореалізації дорослої людини.

Тема 3.4. Забезпечення психологічного довголіття дорослої людини як актуальна проблема сучасності

Історичний характер тривалості життя і строків настання старості. Припинення активної виробничої діяльності як основна ознака соціального старіння. Психологічні зміни в особистості старої людини: зміни в просторовій орієнтації, рухах, логічних міркуваннях, потребах, мотивації, емоційно-вольовій сфері. Профілактика старіння. Проблема трудової і суспільної діяльності в період старості. Ставлення людини до старості як психологічна проблема. Проблема навчання і профорієнтації в період старіння. Питання довголіття і творчої життєдіяльності. Проблема ставлення до людей похилого віку та надання їм психологічної допомоги.

6.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		Лекції	Практ.	Конс.	Сам.р.		Лекції	Практ.	Конс.	Сам.р.
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи психологічного аналізу розвитку дорослої людини										
Тема 1.1. Сучасні наукові підходи дослідження психології зрілості	12	2	2		8					
Тема 1.2. Зрілість як психологічна характеристика людини: зрілість і дорослість	13	2	2		9					
РОЗДІЛ 2. Психологічні особливості розвитку людини періоду зрілості										
Тема 2.1. Теорії періодизації психічного розвитку дорослої людини в сучасній психології	13	2	2		9					
Тема 2.2. Психологічні особливості періоду ранньої зрілості	13	2	2		9					
Тема 2.3. Психологічні особливості періоду середньої зрілості	13	2	2		9					
Тема 2.4. Психологічні особливості періоду пізньої зрілості	13	2	2		9					
Тема 2.5. Психологічні особливості старості	13	2	2		9					
РОЗДІЛ 3. Психологічні проблеми людини зрілого віку										
Тема 3.1. Поняття «вікова криза» в психології	13	2	2		9					
Тема 3.2. Кризи дорослості: специфіка і психологічні особливості	16	2	4		10					
Тема 3.3. Гендерні аспекти дорослості	13	2	2		9					
Тема 3.4. Забезпечення психологічного довголіття дорослої людини як актуальна проблема сучасності	16	2	4		10					
Усього годин	150	22	26	2	100					

Теми лекційних занять

Назви розділів і тем	Кількість годин	
	Денна форма	Заочна форма
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи психологічного аналізу розвитку дорослої людини		
Тема 1.1. Сучасні наукові підходи дослідження психології зрілості	2	
Тема 1.2. Зрілість як психологічна характеристика людини: зрілість і дорослість	2	
РОЗДІЛ 2. Психологічні особливості розвитку людини періоду зрілості		
Тема 2.1. Теорії періодизації психічного розвитку дорослої людини в сучасній психології	2	
Тема 2.2. Психологічні особливості періоду ранньої зрілості	2	
Тема 2.3. Психологічні особливості періоду середньої зрілості	2	
Тема 2.4. Психологічні особливості періоду пізньої зрілості	2	
Тема 2.5. Психологічні особливості старості	2	
РОЗДІЛ 3. Психологічні проблеми людини зрілого віку		
Тема 3.1. Поняття «вікова криза» в психології	2	
Тема 3.2. Кризи дорослості: специфіка і психологічні особливості	2	
Тема 3.3. Гендерні аспекти дорослості	2	
Тема 3.4. Забезпечення психологічного довголіття дорослої людини як актуальна проблема сучасності	2	
Усього годин	22	

Теми практичних (семінарських) занять

Назви розділів і тем	Кількість годин	
	Денна форма	Заочна форма
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи психологічного аналізу розвитку дорослої людини		
Тема 1.1. Сучасні наукові підходи дослідження психології зрілості	2	
Тема 1.2. Зрілість як психологічна характеристика людини: зрілість і дорослість	2	
РОЗДІЛ 2. Психологічні особливості розвитку людини періоду зрілості		
Тема 2.1. Теорії періодизації психічного розвитку дорослої людини в сучасній психології	2	

Тема 2.2. Психологічні особливості періоду ранньої зрілості	2	
Тема 2.3. Психологічні особливості періоду середньої зрілості	2	
Тема 2.3. Психологічні особливості періоду пізньої зрілості	2	
Тема 2.4. Психологічні особливості старості	2	
РОЗДІЛ 3. Психологічні проблеми людини зрілого віку		
Тема 3.1. Поняття «вікова криза» в психології	2	
Тема 3.2. Кризи дорослості: специфіка і психологічні особливості	4	
Тема 3.3. Гендерні аспекти дорослості	2	
Тема 3.4. Забезпечення психологічного довголіття дорослої людини як актуальна проблема сучасності	2	
Усього годин	26	

Самостійна робота

Назви розділів і тем	Кількість годин	
	Денна форма	Заочна форма
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи психологічного аналізу розвитку дорослої людини		
Тема 1.1. Сучасні наукові підходи дослідження психології зрілості	2	
Тема 1.2. Зрілість як психологічна характеристика людини: зрілість і дорослість	2	
РОЗДІЛ 2. Психологічні особливості розвитку людини періоду зрілості		
Тема 2.1. Теорії періодизації психічного розвитку дорослої людини в сучасній психології	2	
Тема 2.2. Психологічні особливості періоду ранньої зрілості	2	
Тема 2.3. Психологічні особливості періоду середньої зрілості	2	
Тема 2.3. Психологічні особливості періоду пізньої зрілості	2	
Тема 2.4. Психологічні особливості старості	2	
РОЗДІЛ 3. Психологічні проблеми людини зрілого віку		
Тема 3.1. Поняття «вікова криза» в психології	2	
Тема 3.2. Кризи дорослості: специфіка і психологічні особливості	4	
Тема 3.3. Гендерні аспекти дорослості	2	

Тема 3.4. Забезпечення психологічного довголіття дорослої людини як актуальна проблема сучасності	2	
Усього годин	100	

8. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтології : навч. посіб. / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко; за ред. В. Ф. Моргуна. – К. : Слово, 2013. – 264 с.
2. Ермолаева М. В. Психология зрелого и позднего возрастов в вопросах и ответах: Учеб. пособие. / М. В. Ермолаева. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 280 с.
3. Ильин Е.П. Психология взрослости / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2012. – 469 с.
4. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 940 с.
5. Кулагина И. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека / И. Кулагина, В. М. Колуцкый: ТЦ Сфера, 2008.
6. Малкина-Пых И. Г. Возрастные кризисы взрослости / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 416 с.
7. Соціально-психологічні особливості дорослої людини: інформаційно-методичні матеріали для слухачів і викладачів системи післядипломної освіти / автори-укладачі: О. І. Бондарчук, Т. В. Ткач, Н. В. Гордієнко, С. В. Казакова, А. С. Москальова О. О. Нежинська Н. І. Пінчук;; Ун-т менеджменту освіти НАПН України. – К., 2015 – 48 с.
8. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини: навч. вид. / О. П. Щотка. – Ніжин : Ред.-видав. відділ НДПУ, 2001. – 194 с.

Додаткові:

1. Абсалямова Л. М. Аналіз основних наукових підходів до феномена зрілості особистості в психології / Л. М. Абсалямова // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 37. – Харків: ХНПУ, 2010. – С. 6-14.
2. Абсалямова Л. М. Види та критерії психологічної зрілості людини / Л. М. Абсалямова // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 38. – Харків: ХНПУ, 2011. – С. 5-17.
3. Анциферова Л. И. Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. / Л. И. Анциферова. – М.: Изд-во «Институт Психологии РАН», 2004. – 414 с.
4. Дідик Н. М. Феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників / Н. М. Дідик // Молодий вчений. – 2014. – № 1 (03).
5. Ермолаева М. Практическая психология старости / М. Ермолаева. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 320 с.
6. Лидерс А. Г. Кризис пожилого возраста: гипотеза о его психологическом содержании / А. Г. Лидерс // Психология старости и старения: Хрестоматия /

Сост. О.В. Краснова, А.Г. Лидерс. – М.: Издат. центр «Академия», 2003. – С. 131-135.

7. Полукордене К. О. Психологические кризисы и их преодоление / К. О. Полукордене / Пер. с литовского В. Тюленевой. – Вильнюс, 2006. – 63 с.

8. Феномен и категория зрелости в психологии // отв. ред. А.Л. Журавлев, Е.А. Сергиенко. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – 223 с.

9. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

1. Нормативні документи МОН України
2. Підручники з психології для вищої школі
3. Практикуми з психології
4. Словники та енциклопедії з психології
5. Зображувальна наочність – схеми та таблиці
6. Аудіо-наочність
7. Відео-наочність
8. Мультимедійні презентації
9. Сценарії ділових та рольових ігор
10. Роздатковий матеріал з психодіагностичних методик.